

ORTA ASYA'DA 2020 BEKLENTİLERİ

Burak Çalışkan

INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Burak. "Orta Asya'da 2020 Beklentileri", INSAMER, 30.02.2020.

Analiz

Geçtiğimiz 10 yıl boyunca birçok değişime sahne olan Orta Asya, siyasi seçimler, güç mücadelesi, reform çabaları ve küresel aktörlerin bölgesel rekabetini içeren karmaşık bir coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır. Sadece geçen yıl yaşananlar dahi, Orta Asya'da önümüzdeki dönemde de hızlı dönüşümlerin sürpriz olmayacağını göstermektedir.

Nitekim Kazakistan'da, bağımsızlıktan itibaren cumhurbaşkanlığı görevini yürüten kurucu lider Nursultan Nazarbayev'in beklenmedik istifası ve hemen ardından Haziran 2019'daki seçimlerde Kasım Cömert Tokayev'in yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, 2019'da bölge açısından en dikkat çekici gelişme olmuştur. Nazarbayev hâlen hem Ulusal Güvenlik Konseyi'nin hem de iktidardaki Nur Otan Partisi'nin başkanı durumunda olsa da kendi isteğiyle böyle bir değişime kapı aralaması, ülke siyasetinde tazelenme ihtiyacı gördüğünü ve

bölgesel dönüşümler bağlamında ülkesini buna hazırlamaya çalıştığını ortaya koymuştur.

Hem diplomat hem de dışişleri bakanlığı görevlerinden dolayı uluslararası alanda belirli bir tecrübeye sahip olan Tokayev ise, uzun dönemdir Kazak dış politikasının mimarlarından biri olarak görülmekteydi. Nazarbayev'in dış politikada uyguladığı denge ve uzlaştırıcılık siyasetinin ufak ton farklarıyla Tokayev döneminde de süreceği anlaşılmaktadır. Gelişen ekonomisi, dünya ile entegrasyonu, ulusal ve -Astana Süreci'nde olduğu gibi- uluslararası krizlerdeki arabuluculuk rolü ile Kazakistan, Orta Asya'nın en istikrarlı ülkesi olma yolunda ilerleyişini sürdürmektedir.

Buna karşın, Kazakistan'la karşılaştırılınca ekonomik anlamda bölgenin en zayıf ülkesi durumundaki Kırgızistan, 2019 yılında gerek giderek artan Çin etkisi gerekse yolsuzluk

INSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

iddiaları sebebiyle pek çok toplumsal gösteriye sahne olmuş ve ülkede sivil toplumun gücünü artırdığı bir sürece girilmiştir. Ekim 2017’de çatışma ortamı olmadan gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri, Orta Asya’daki ilk demokratik iktidar değişimi olarak nitelendirilirken Ağustos 2019’da eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev’in gözüaltına alınma girişimi ile başlayan çatışmalar, ülkede bir kriz ortamı yaratmış ve Atambayev’in destekçileri ile güvenlik güçlerinin karşı karşıya geldiği çatışmaların dinmesi kolay olmamıştır. Ekonomik anlamda dışa bağımlılık, Moskova ile birlikte Çin’in giderek ülke üzerindeki etkisini artırması, önümüzdeki süreçte Kırgızistan’ın en temel problemleri arasında olmayı sürdürecektir ve geleceğe dönük iç istikrarı etkileyecek bir unsur olmaya devam edecektir.

Bölgede değişim hızı itibarıyla en dikkat çeken ülkelerden biri durumundaki Özbekistan’da, İslam Kerimov’un 2016 Eylül’ünde hayatını kaybetmesinin ardından göreve gelen Şevket Mirziyoyev, bölge ülkeleri içinde en hızlı reforma giden liderlerden biri olmuştur. Üçüncü yılını doldurduğu cumhurbaşkanlığı döneminde, ülkesini belirli ölçüde dünyaya açmayı başaran Mirziyoyev, dış politikada komşularla ve uluslararası toplumla ilişkileri hızlı bir şekilde onarıp, bölgesel ve uluslararası süreçlere katılımında ciddi başarılar sağlamış görünmektedir. Sorunlu ekonomik sisteminde önemli düzeltmeler yapmayı başaran Özbekistan, 2019 yılında kayda değer bir büyüme oranı yakalayarak istikrar konusunda en azından 2020 için de avantajını koruyarak ilerleyecek görünmektedir.

Küresel Aktörler ve Orta Asya

Tekil olarak bölge ülkelerinin iç politikada yaşadığı siyasal ve toplumsal dönüşümün

bölgesel izlerini daha iyi anlamak için Orta Asya’daki yeni *Büyük Oyun*’un (*Great Game*) parametrelerini analiz etmek kaçınılmazdır.

Zira her bir ülkenin yerel dinamiklerinin ötesinde, büyük güçlerin gerek bölge ile ilgili projeksiyonları gerekse kendi aralarındaki rekabetten kaynaklı hamleleri, Orta Asya’nın istikrarını önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir.

Çin ve Rusya faktörüne bağlı olarak bölgedeki her gelişme bir yanıyla bu iki ülkeyi etkileme ihtimali barındırmaktadır. ABD ve AB, son dönemde Orta Asya’da gerçekleştirilen küreselleşmeci reform hareketlerinden

memnuniyetlerini dillendirirken, Rusya ve Çin’in “bloklaşma” ve “bölgeselleşme” gibi yaklaşımları, kendi çıkarları için daha faydalı bulduklarına kuşku yoktur. Batılı güçlerin 1990’lı yıllardan itibaren bölge ülkeleri ile geliştirmeye çalıştığı ilişki biçimi, genellikle Orta Asya ülkelerini liberal Batılı politikalara entegre ederek, Rus ve Çin etkisinden uzaklaştırma amacına yöneliktir. Nitekim geçen yıl da Orta Asya ülkeleri ile ABD Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, “C5+1” formatı olarak isimlendirilen zirvede bir araya gelirken, benzer bir zirve de AB ile Orta Asya ülkelerinin temsilcileri arasında yapmıştır. Bu toplantılar daha çok güvenlik eksenli toplantılardır. Yakın dönemdeki bu zirveler, gelecek süreçte Batı’nın bir şekilde varlığını korumak üzere, bölge ülkeleriyle yeni ilişki modelleri arayışında olacağını göstermektedir. Batılı güçler, bölge ekonomilerini Batılı kapitalist sisteme entegre edebilmek için de büyük çaba sarf etmektedir.

Rusya, Orta Asya’daki etkisini devam ettirmek adına pek çok farklı politika takip etmektedir. Diğer bölge ülkelerinde aynı derecede olmasa da Tacikistan ve Kırgızistan’ın Moskova’ya önemli ölçüde ekonomik bağımlılığı söz konusudur. Geçtiğimiz yıllarda Türkmenistan ile yaşanan

*ABD ve AB,
son dönemde
Orta Asya’da
gerçekleştirilen
küreselleşmeci
reform
hareketlerinden
memnuniyetlerini
dillendirmekte.*

sıkıntılarının ardından, 2019 yılında *Gazprom*'un tekrardan Türkmen gazını satın almaya başlaması, ilişkilerde belirli bir yumuşama getirirse de karşılıklı güvene dayalı ilişkiler için hâlâ çok erken görünmektedir. Yine geçtiğimiz yıl Moskova, Batı'nın DAES'i Afganistan'a getirdiğini ve bu yolla Orta Asya'da terörizm ve karışıklığı artıracak iddiasını ortaya atmıştır. Bu durum, önümüzdeki dönemde bölgenin farklı ülkelerinde vekâlet savaşlarının sahnelenebileceğine dair endişeleri gündeme getirmektedir.

Öte yanda uzun süredir Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkisini artırdığı gözlenen Çin, Yeni İpek Yolu projesi ile bölge ülkelerindeki yatırımlarına hız vermiş durumdadır. Bu ilişkinin Türk cumhuriyetlerine ekonomik anlamda önemli bir getirisi olsa da Çin'in son yıllarda bölge ülkelerinden tarım arazilerini kiralama, hatta satın alma girişimleri, tepki çekmektedir. Bunun yanında Çinli şirketlerin -anlaşmaların aksine- bölgede gerçekleştirdikleri projelere binlerce Çinli işçi ile birlikte gelmeleri de önemli bir tartışma konusudur. Öte yandan Çin'in Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri ile birlikte Kazak ve Kırgızlara karşı gerçekleştirdiği asimilasyon ve zulüm, Orta Asya halkları arasında Çin karşıtlığını da artırmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da Orta Asya ülkelerinin Çin ile ilişkilerindeki bu ikilem önemli bir handikap olarak yer alacaktır.

Türkiye'nin 2019 yılında küresel politikalarda artan rolü ve etkisi, Orta Asya ülkeleri ile

ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan ile gerçekleştirdiği yakın ilişkiler, ticaret ve turizm rakamlarının ciddi bir artış göstermesinde önemli rol oynamıştır. Türk Konseyi'nde Özbekistan'ın üyeliği ile birlikte somut gelişmelere yönelik beklentiler de pozitif ilerlemeler olarak kaydedilmektedir. Önümüzdeki dönemde de Türkiye'nin bölgedeki varlığının güçlenmesi, karşılıklı iş birliğini ve kazancı artıracak bir unsur olarak görünse de tüm küresel güçlerin rekabet hâlinde olduğu bir coğrafyada, ciddi sınamalarla karşılaşılması da muhtemeldir. Bu noktada bir yandan bölgedeki Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerini pekiştirip yeni alanlar açan Türkiye'nin bir yandan da Rusya ve Çin gibi bölgede nüfuz sahibi güçlerle dengeyi nasıl kuracağı, önemli tartışmaları beraberinde getirecektir.

Ankara'nın bölge ülkelerinin beklediği geniş kapsamlı ekonomik yatırım ve kalkınma konusundaki iş birliği taleplerini karşılayabilmesi, Orta Asya'daki etkisini ciddi biçimde artıracaktır. Nitekim böyle bir yatırım politikası benimsendiği takdirde bölge ülkelerinin de Çin yerine -bölge halklarının Çin karşıtlığı düşünüldüğünde- Türkiye'ye öncelik tanıyacağı

ifade edilebilir. Bunun yanı sıra Rusya'nın Batı bloğu ile yaşadığı güvenlik rekabetinde Orta Asya'nın önemli stratejik alanlardan biri olması, Türkiye'nin bu bölgeye yönelik hamlelerinde avantajlı ve dezavantajlı boyutları aynı anda idare etmesi gereken bir süreci de gündeme getirmektedir.

*Rusya ve Çin'in
“bloklaşma” ve
“bölgeselleşme”
gibi
yaklaşımları,
kendi çıkarları
için daha faydalı
bulduklarına
kuşku yoktur.*